

ЗА ОРОГРАФСКАТА ЛЕКСИКА В МИКРОТОПОНИМИЯТА ОТ ЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ

EMILIYA PERNISHKA

*Institute for Bulgarian Language of the
Bulgarian Academy of Sciences*

ON OROGRAPHICAL LEXIS IN THE MICROTOPYNYMY OF WESTERN BULGARIA. A review of: Dancheva, Nadezhda. *Orographical Lexis in the Microtoponymy of Western Bulgaria*. Sofia: Prof. Marin Drinov BAS Press, 2020. ISBN: 978-619-245-089-2, 164 pp. [Original title in Bulgarian: Данчева, Надежда. *Орографската лексика в микротопонимията от Западна България*. София: АИ Проф. Марин Дринов, 2020.]

Keywords: orography, microtoponymy, geographical terms, Nadezhda Dancheva, Western Bulgaria

DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2024.13.259-264>

Българската топонимия е траен изследователски обект от няколко десетилетия, макар че най-видни наши учени и от по-далечното минало (първата половина на ХХ в.) са търсили произхода и тълкуването на отделни по-старинни и неясни орографски или хидрографски, както и селищни названия. Плодотворна организационна дейност за по-активно събиране и за проучване на безценния топонимен материал, интересен и в езиковедски, и в исторически, етнографски и лингвокултурен план, а от друга страна, застрашен от намаляване и изгубване за науката, извършиха няколко университетски преподаватели – в Софийския, Великотърновския и Благоевградския университет, както и проф. Йордан Заимов, по-късно Тодор Балкански и други сътрудници от Института за български език на БАН. Но все още събраните и особено изследваните данни са доста непълни с оглед на цялата територия на страната, което е следствие от липса на последователно и планомерно проучване, както и от случаен избор на топонимия от бивши околии, с които

изследователите са свързани по произход или местоживеене. Доста са и неиздадените топонимични трудове за проучени и описани околии, както и събраните в университетски архиви и неизследвани местни имена.

Въпреки отбелязаните географски непълноти (които нямат отношение към работата на Н. Данчева), всички направени проучвания представят извънредно интересна езикова картина и история на съответния край и неговото население. Те показват огромен номинативен потенциал, заложен в тази лексика, който характеризира умението на народа да подбира типични или съвсем неочаквани номинативни признаци, да твори разнообразни форманти, да отделя земните форми и участъци едни от други, да отразява в имената вижданията, оценките си, живота си.

Ето защо всеки новопоявил се топонимичен труд може да се оценява като празник за българското езикознание, особено когато запознава със значителен и разнообразен езиков материал, изследван и класифициран многостранно и внимателно.

Това са основни достойнства и на изследването на Надежда Г. Данчева. Авторката подбира оригинална тема, определена и тематично, и регионално. Тя насочва интереса си само към лексиката за *релефни форми* (орографска терминология за изпъкнали и вдлъбнати земни форми, като между вторите има и водни обекти, така че могат да се приемат и за хидроними, напр. *локва, дере, блато*). Тази лексика обаче е отразена и извлечена от микротопонимията на един широк ареал – Западна България, където се включват околии и от север, и от юг, и от средната част на Западна България, и по същество е диалектен лексико-топонимен фонд от този ареал. Благоприятен е фактът, че има доста топонимични описания точно върху този регион, на които авторката се опира, а трудът показва колко много съществени за българската лексика факти и изводи могат да се постигнат при подобно проучване.

Изследван е наистина огромен топонимен материал – около 100 000 имена, между които в 17 000 топонима са открити 800 названия на земеповърхни форми (означени синонимно и като орографска лексика или географска терминология). Част от тази лексика (т.е. апелативни имена) са лексеми, широко разпространени или утвърдени и като книжовни, но по-голямата част са диалектни.

Необходим и положителен момент в разработката е направената географско-историческа характеристика на разглеждания регион, от която в известна степен се определят редица номинативни особености на микротопонимите. Същото се отнася и до прегледа на българските изследвания на географската терминология, които са оценени

високо. Авторката показва много добро познаване и на ред чужди трудове върху онимите, които привежда с оглед на терминологията или по друг повод.

Н. Данчева прави необходимите терминологични уточнения, като за целта проучва и цитира вижданията на голям брой изследователи и теоретици на топонимията или на собствените имена (онимите). Макар и неединни, тези виждания са преценени, общо взето, добре и авторката подбира една сравнително ясна и добре мотивирана терминология, като разграничава: 1. терминологична от общоупотребима лексика; 2. диалектно (локално ограничено) от общонародно или широкодиалектно; 3. апелативи от оними, респективно – географска лексика от оними; 4. географски термин от орографски термин, който е видов спрямо първия. Смятам, че между уточняваните термини няма място терминът *книжовно*, макар че голяма част от общонародните имена са и книжовни. Изследваните микротопонимии винаги се възприемат като диалектен, локален езиков корпус.

По-скоро тук бих поставила въпроса за т. нар. *онимизация на апелативи* или, казано по друг начин, за тяхната топонимообразуваща роля, който е често център на внимание в изследването. В моето виждане при едно подобно проучване по-интересен е въпросът как от народните топоними – собствени имена се отделят и създават апелативи – термини, а не обратно. Но, разбира се, всеки проучвател има право сам да постави въпросите, на които търси отговор.

Възникват и някои други въпроси около терминологията, на която авторката отделя доста внимание в първа глава (4. *Теоретична база на изследването*), защото в значителна част от литературата тя се коментира по различен начин. Напр. въпреки че традиционно у нас при изследване на регионалните топонимии се събират и проучват и имената на селища и техни части (т.е. *ойконимите* в дадения регион), не е оправдано и те да се определят като *топоними* (впрочем, така ги означават някои български учени било в практиката си, било и теоретично – напр. Лиляна Тодорова, като включва ойконимите към т. нар. *местни имена*, част от които са т. нар. *местностни, теренни*).

Много разнообразен и богат е описаният и систематизиран материал от апелативи за високи и ниски форми на релефа, използвани самостоятелно като оними (микротопоними) – от рода на *Ждрелата, Превала, Предел, Пресека, Каменака* и др. – или включени като съставна част на други микротопоними (*Мали превал, Големи предел, Йиячки камъняк*). Самото му извличане от изследванията върху топонимията на западно-българския регион и систематизирането му по редица признаци (при което се посочват

и селищата – източници, и авторите – изследователи) е трудоемка и похвална работа. Постигане на авторката е, че апелативите са анализирани многостранно – по произход (славянски, турски, гръцки, румънски и по-рядко друг), при което във втора глава *Лексикално-семантична характеристика на орографската лексика с топонимообразуваща роля в микротопонимията от Западна България* се прави етимологичен и семантичен анализ, – по значения, с които даден орографски термин се използва като топоним, по разпространение (ареал) в дадения регион (според наличните изследвания), а за редица имена – и в съседни на страната територии – македонски или сръбски диалекти, както и съпоставки с аналогични имена от други славянски земи. Освен това са посочени всички диалектни форми, в които думата се среща в микротопонимите, както и производните ѝ в този корпус (напр. *Валог, валожка, Валодзе, Валугите, Бачева валожка, Валодере* и т.н.). Информацията за всеки термин и производните с него конкретни названия е обширна, задълбочена и много ценна за науката.

Орографските термини са класифицирани според характеристики на различните типове обекти – преди всичко ономазиологично – по вида на географския обект в две големи тематични групи – за изпъкнали и вдлъбнати земни форми. Като подразделения в тези дялове думите са групирани по други признаци на обектите: вид или релеф (върхове, стръмнини, сипеи, пещери, ями и др.), място (равнина или височина, южно или северно изложение), наличие на растителност или влажност и др. Тази по-скоро географска диференциация е приемлива, макар че би трябвало да е по-мотивирана езиково или по подбор на признаците. Въпреки че търпи изменения или допълване, както всяка тематична класификация, все пак тя изпълнява главната си задача – да се изредят систематизирано многобройните названия, както с терминологичен характер, така и типични микротопоними. При това подреждане орографските термини са представени по-задълбочено, особено по семантика и производни. Макар че словообразуването на имената не е в центъра на внимание и не е обособено, в много случаи са отбелязани типични словообразователни основи и корени, които се използват за редица означения (напр. *-жег-*, *-пек-*), нерядко се посочват етимологически данни и редовно – старобългарският им прототип.

Една от основните задачи, които си поставя авторката, е да проучи съотношението между общонародно и диалектно. На този въпрос е отделено внимание в т. 1. на трета глава – *Речникови особености на орографската лексика с топонимообразуваща роля в микротопонимията от Западна България*. Разграничават се термини с общонародна

известност, от рода на *чукара, могила, балкан, бърдо* и т.н., от такива, които съставят общ диалектен фонд, като *кукла, мел, раздол*, и от други, които са тясно диалектни, като *алчак, голиак, врълище* и под. Между последните се промъкват и лексеми, които спадат по-скоро към втората или дори първата от групите – напр. *боаз*. Такова групиране е оправдано, за да се посочи значителният колорит и богатство на собствено диалектната лексика, която назовава много повече земеповърхни особености, отколкото общонародната. Освен това тя съхранява много интересни старинни и изчезнали думи или значения, което е интересно и за съпоставителни изследвания, и за общославянския или географския речник на орографска (или друга) терминология. Наблюденията и вниманието на авторката към различни подобни лексико-семантични особености на изследвания материал показват безспорно умение да се виждат важни езикови данни в него. Бележка имам спрямо термин *основен речников фонд*, който според мен, в последните десетилетия от развитието на българската лексикология беше изоставен и може да се избегне, като се замени с *основни широкоразпространени орографски названия*. Отбелязва се, че най-голям фонд микротопоними се образуват именно с такива названия и обединяват българската топонимия от различни области. Правилно е заключението и за част от *общия диалектен фонд*, като *кукла, преслап, мъртвина*, които се срещат и в топонимии от Източна България, които авторката не изследва.

Много добро впечатление прави количественото обобщение за броя на имената и тяхното разпространение в северна, южна или средна Западна България. Още по-голяма задълбоченост представляват извлечените и систематизирани синонимни названия – за еднакви по вид обекти – в различните региони или отбелязаните различия в семантиката на еднакви или сродни термини на диалектно равнище. Тъй като за тези наблюдения е било необходимо повторно да се подреди материалът по повърхнинни особености, получава се структурно повторение, което е можело да се избегне, ако изложените семантични особености бяха отбелязани в предходната част, след прегледа на лексикалния материал.

Важни за българската лексикология – обща и диалектна – са подчертаните в отделно подразделение редки и изчезнали думи от орографската лексика, посочени при това с тяхното разпространение. Същото се отнася до отделно систематизираните названия заемки. Отделените *народни* географски термини са интересен дял от българската географска терминология и следва да се обобщят с подобни названия от цяла България, разбира се, след публикуване на още много изследвания. Положителен момент в

изследването представлява и ареалната съпоставка на лексеми от Северозападна и от Югозападна България.

Безспорно значение има приведената статистика, че от 17 000 имена 2000 са възникнали по семантичен път (с. 139). Разбира се, могат да се направят още изводи около тази номинация, която разкрива образното виждане и наблюдателност на народа. Но това би било предмет на допълнително специално проучване.

Авторката показва умения: да вижда задълбочено и разностранно характеристиките на езиковите факти и да ги систематизира по различни съществени признаци; да използва различни научни методи и анализи, като етимологичен, генетичен, ареален, статистически; да отделя от огромния микротопонимен материал съществените за разглежданата терминология лексеми и да реконструира такива. Личи много добро познаване на значителна теоретична литература по въпроси на ономастиката на български, руски, немски, английски и на други славянски езици, както и на множество конкретни топонимни изследвания, опит за въвеждане на ред в пъстрата терминология.

Общата преценка на изследването е изцяло положителна заради неговата оригиналност като тема и изведените разнообразни характеристики на много богат топонимен материал от една обширна част на българската езикова територия. Направените изводи около различните особености на термините и микротопонимите са важни за сравнение при други подобни изследвания. Този значителен и сравнително добре подреден лексикален корпус е ценен източник за различни типове речници, необходимостта от които авторката отбелязва. Надяваме се, че тя ще бъде важен последовател на идеите за топонимна и географска лексикография, дадени от видни български учени в миналото.

EMILIYA PERNISHKA (ЕМИЛИЯ ПЕРНИШКА, EMILIA PERNISZKA), PROF. DSC
Institute for Bulgarian Language of the Bulgarian Academy of Sciences

“On Orographical Lexis in the Microtoponymy of Western Bulgaria.” [Original title in Bulgarian: „За орографската лексика в микротопонимията от Западна България.“] *Cyrillo-Methodian Papers*, no 13 (2024): 259–264.

DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2024.13.259-264>

